

А. В. ГУБКИНА

ДАКУМЕНТНАЯ ЛІНГВІСТЫКА

СЦІСЛЫ КУРС ЛЕКЦЫЙ

ЗМЕСТ

Тэма 1. Мова – феномен культуры

Тэма 2. Гісторыя і сучаснасць беларускай мовы

Тэма 3. Стылістыка як раздзел мовазнаўства

Тэма 4. Афіцыйна-справавы стыль у сістэме функцыянальных стыляў

Тэма 5. Стылістычны рэсурсы лексікі службовых дакументаў

Тэма 6. Культура маўлення афіцыйных зносін

Тэма 7. Пераклад як від работы з тэкстам дакумента

Выкарыстаная літаратура

Бібліяграфія

Тэма 1. МОВА – ФЕНОМЕН КУЛЬТУРЫ

1.1. Мова – грамадская з’ява. Функцыі мовы

Мова – найважнейшы сродак зносін паміж людзьмі. Сацыяльная прырода чалавека выяўлена ў мове, дзякуючы якой ён далучаецца да пэўнага калектыву людзей, народнасці, нацыі, фарміруецца як асоба. З мовай у значнай ступені звязана інтэлектуальнае развіццё асобы. Іншымі словамі, **чалавечая мова** ператварае біялагічную істоту чалавека ў сацыяльную.

Слова “мова” ўжываецца і для абазначэння сродку зносін пэўнай этнічнай групы (беларуская мова, французская мова і г.д.). Канкрэтныя этнічныя мовы – формы існавання агульначалавечай мовы. **Нацыянальная мова** складаецца ў перыяд ператварэння народнасці ў нацыю, паколькі нацыя характарызуецца найперш агульнасцю мовы. Нацыянальная мова кансалідуе людзей у нацыю, з’яўляецца сродкам вусных і пісьмовых зносін нацыі.

Акрамя стасункаў унутры нацыі, існуе патрэба і ў **мове міжнацыянальных зносін і замежных мовах**, паколькі мовы народаў свету з’яўляюцца скарбніцай ведаў і вопыту чалавецтва. Роля міжнацыянальных і міжмоўных кантактаў узрастае і набывае з цягам часу ўсё большую актуальнасць.

Нярэдка творчыя асобы здольныя адлюстроўваць у сваёй мове не толькі агульначалавечыя моўныя заканамернасці і заканамернасці нацыянальнай мовы, але і ўласны вопыт, манеру пісьма, маўленчыя здольнасці, характар, светапогляд і г.д. У гэтым сэнсе можна гаварыць, напрыклад, пра “мову Янкі Купалы”.

Сукупнасць дапаможных сродкаў зносін (жэстаў, мімікі, рухаў) таксама называюць “мовай”.

З улікам дыферэнцыяцыі ролі і сітуацыйнага значэння можна вылучыць наступныя **функцыі мовы**: камунікатыўная, намінацыйная, пазнавальная, экспрэсіўная, мастацкая, акумуляцыйная, этнічная.

1.2. Маўленне. Спосабы выкладу матэрыялу ў дакуменце

Мова і маўленне – паняцці вельмі блізкія, узаемазвязаныя, але паміж гэтымі катэгорыямі існуе істотная розніца. Пад мовай прынята разумець сукупнасць і сістэму сродкаў зносін, іншымі словамі – гэта знакавы механізм. Маўленне – гэта своеасаблівая форма прымянення і рэалізацыі моўных сродкаў. Інакш кажучы, маўленне – функцыянаванне мовы, ужыванне яе людзьмі ў працэсе зносін, камунікацыі. Мова – сродак зносін, маўленне – працэс зносін. Такім чынам, **маўленне** – арганізаваны па законах мовы працэс выкарыстання моўных адзінак, прадстаўлены праз разнастайныя акты рэалізацыі камунікатыўных патрэб людзей.

Маўленне можа быць вусным або пісьмовым, унутраным і знешнім.

Вынікам маўленчай дзейнасці чалавека з’яўляецца тэкст. Кожны сучасны дакумент – гэта перш за ўсё тэкст. У залежнасці ад спосабу перадачы зместу і арганізацыі тэксту адрозніваюць тры тыпы маўлення

(тыпы тэкстаў): апісанне, апавяданне і разважанне. Кожны з іх вызначаецца адметнай кампазіцыяй і характэрнымі зместавымі асаблівасцямі. **Спосабы выкладу матэрыялу ў дакуменце** суадносяцца з названымі тыпамі маўлення.

Разгорнутыя, складаныя службовыя дакументы, як правіла, з’яўляюцца тэкстамі, у якіх апісанне, апавяданне і разважанне арганічна спалучаюцца і дапаўняюць адно другое. [13; с. 177–178].

1.3. Генеалагічная класіфікацыя моў свету

У залежнасці ад паходжання і наяўнасці ці адсутнасці агульных рыс усе мовы свету падзяляюцца на роднасныя і няроднасныя. Роднасныя ўтвараюць моўныя сем’і, групы і падгрупы.

Сем’і з’яўляюцца самымі буйнымі моўнымі аб’яднаннямі. У адной з самых вялікіх у свеце моўных сем’яў – **індаеўрапейскай** – вучоныя налічваюць 16 моўных груп.

Адной з груп індаеўрапейскай сям’і з’яўляецца **славянская**, у якой вылучаюць тры моўныя падгрупы:

- **усходнеславянская** (беларуская, руская і ўкраінская мовы).
- **заходнеславянская** (польская, чэшская, славацкая, сербалужыцкая, “мёртвая” палабская мовы);
- **паўднёваславянская** (балгарская, македонская, славенская, сербская, харвацкая, “мёртвая” стараславянская мовы).

Тэма 2. ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

2.1. Гісторыя фарміравання беларускай нацыі і беларускай мовы

Сучасная беларуская мова – адна з развітых і багатых моў свету, якая прайшла працяглы і складаны працэс свайго развіцця, непарыўна звязаны з гістарычным лёсам беларускага народа.

На думку гісторыкаў, славяне выдзеліліся з індаеўрапейскага адзінства прыблізна ў пачатку III тысячагоддзя да н.э. Затым доўгі час яны жылі сумесна на адносна невялікай тэрыторыі. Гэта быў агульны перыяд у гісторыі славян – агульнаславянскі. Мову славян гэтага перыяду называюць **праславянскай**, або агульнаславянскай мовай-асновай. Яна і стала родапачынальнай усіх славянскіх моў.

Аднак у VI ст. н.э. у выніку далейшага рассялення славян на вялікіх тэрыторыях Усходняй Еўропы і Балканскага паўвострава агульнаславянскае моўнае адзінства распалася. Пачалося выдзяленне з праславянскай мовы асобных дыялектаў (славянскіх груп), з якіх пазней і сфарміраваліся славянскія мовы. Ступень блізкасці гэтых дыялектаў была неаднолькавая, што дазваляе і сёння гаварыць пра мовы больш ці менш блізкія.

Археалагі лічаць, што апошняя хваля масавай славянскай міграцыі на Беларусь прыпадае на VI ст. н.э. Тут аселі пераважна плямёны крывічоў, палачан (заснавалі Полацкае, Смаленскае, Пскоўскае княствы), дрыгавічоў

(іх палітычным цэнтрам стала Тураўскае княства) і радзімічаў (тэрыторыя каля ракі Сож). Самымі моцнымі каранямі будучага беларускага дрэва былі балцкі і славянскі. Самы буйны цэнтр крывічоў – Полацк – ужо ў IX ст. становіцца адным з наймагутнейных палітычных і культурных цэнтраў ва Усходняй Еўропе. Полацкае княства (летапісы называюць яго таксама Полацкай зямлёй) – гэта першая дзяржава з усімі адпаведнымі атрыбутамі на нашай тэрыторыі.

У канцы X ст. (988 г.) усходнія славяне прынялі хрысціянства, разам з якім на іх землі прыйшло пісьменства (на стараславянскай, ці царкоўнаславянскай мове). З часоў узнікнення пісьменства і першых літаратурна-пісьмовых твораў ва ўсходніх славян і пачынаецца разгляд гісторыі беларускай літаратурнай мовы, у развіцці якой можна вылучыць наступны этапы:

1. Агульнаўсходнеславянская мова: XI–XIII стст.

Значная колькасць пісьмовых помнікаў, створаных на Беларусі ў гэты перыяд, напісана на царкоўнаславянскай (стараславянскай у яе ўсходнім варыянце) мове. Гэта пераважна творы богаслужбовай літаратуры (евангеллі, псалтыры і інш.). З арыгінальных рэлігійных твораў старажытнай эпохі дайшлі да нас творы Кірылы Тураўскага (казанні, павучанні, малітвы), пісьменнікаў-асветнікаў Клімента Смаленска і Аўраама Смаленскага. У XII ст. вялікую асветніцкую дзейнасць праводзіла Ефрасіння Полацкая.

З тых часоў вядомыя таксама і такія помнікі пісьменства, як “Слова пра паход Ігаравы”, “Аповесць мінулых гадоў”, “Руская Праўда” (слова *праўда* мела значэнне ‘закон’), шматлікія гандлёвыя дагаворы, надпісы на прадметах матэрыяльнай культуры, разнастайныя граматы, знойдзеныя ў Віцебску, Смаленску, Мсціславе. Гэтыя помнікі шырока адлюстравалі асаблівасці жывой народнай гаворкі.

З сярэдзіны XIII ст. асноўная роля ў дзяржаўным будаўніцтве перайшла да Панямоння, дзе жылі славянскія плямёны крывічоў і дрыгавічоў, а таксама балцкія – літва і яцвягі. Тут узнікла наша новая дзяржава – Вялікае Княства Літоўскае, да якой пазней далучыўся і Полацк. Пераважную частку дзяржавы складалі славянскія землі, балцкія займалі ўсяго 1/15 плошчы. У ВКЛ была прынята славянская сістэма дзяржаўнай арганізацыі. Славянская частка значна пераважала балцкую і была больш развітая ў сацыяльна-эканамічным і культурным плане. Натуральна, што беларуская культура дамінавала.

2. Старабеларуская мова: XIV–XVIII стст.

Падчас існавання Вялікага Княства Літоўскага на тэрыторыі будучай Беларусі сфарміравалася адметная этнічная супольнасць – літвіны. Яны склалі большую частку насельніцтва княства і жылі на асноўнай тэрыторыі дзяржавы. Назва “літвіны” стала гістарычным этнонімаў беларусаў. На ўскраінах ВКЛ жылі іншыя народы, якія захоўвалі сваю этнічную адметнасць, сярод іх – балцкае насельніцтва (жамойты, аўкшайты) – продкі сучасных літоўцаў. У сувязі з гэтым існаваў і палітонім “літвіны”, які азначаў дзяржаўную прыналежнасць усіх жыхароў ВКЛ [5; с. 5].

Галоўная асаблівасць нашай культуры часоў ВКЛ – выразны нацыянальны кірунак яе развіцця. Яна ґрунтавалася на беларускай мове, што была афіцыйнай мовай дзяржавы. Мову таго часу вучоныя называюць “старабеларускай” (“старажытнай беларускай”). У той час яна мела назву “простая”, “руская” (назва ‘руская’ выкарыстоўвалася не ў сучасным разуменні гэтага слова, з мэтай падкрэсліць, што гэта мова не царкоўнаславянская) і фарміравалася на аснове пісьмовай спадчыны старажытнай усходнеславянскай мовы і жывых гаворак (мясцовых дыялектаў) былых плямёнаў (дрыгавічоў, крывічоў, радзімічаў). Ужо ў XIV ст. старабеларуская мова набыла ўсе асноўныя рысы, характэрныя і для сучаснай беларускай мовы.

У Вялікім Княстве Літоўскім старабеларуская мова ўжывалася ва ўсіх сферах грамадскага жыцця і была сродкам наддыялектных пісьмовых зносін на ўсёй тэрыторыі. На ёй упершыню ў гісторыі ўсходніх славян (!) на пачатку XVI ст. з’явіліся друкаваныя кнігі (“Псалтыр” Ф.Скарыны 1517 г., “Катэхізіс” С.Буднага 1562 г., “Евангелле” В.Цяпінскага 1580 г.); пісаліся мастацкія творы (“Александрыя”, “Аповесць пра Трышчана”, “Аповесць аб Троі” і інш. перакладныя свецкія творы), арыгінальная мастацкая літаратура (“Ліст да Абуховіча”, “Прамова Івана Мялешкі”), летапісы і хронікі (Беларуска-літоўскі летапіс 1446 г., “Хроніка ВКЛ”, “Летапісец вялікіх князёў літоўскіх”, “Баркалабаўская хроніка”, “Хроніка Быхаўца” і інш.), рэлігійныя тэксты (“Пакуты Хрыста”, “Жыццё Алексія, чалавека Божага”), вучэбныя кнігі (“Граматыка” Лаўрэнція Зізання, “Граматыка” Мялеція Сматрыцкага), слоўнікі Л.Зізання і Памвы Бярынды; ствараліся дакументы дзяржаўнага значэння. Гэта была мова законаў, суда, канцылярыі. лепшыя здабыткі канцылярска-юрыдычнага пісьменства адлюстраваны ў Метрыцы Вялікага княства Літоўскага (“Літоўская метрыка” – вялікі архіў дзяржаўных актаў, каля 600 кніг) і Статуце Вялікага княства Літоўскага (1529, 1566, 1588 гг.)

На Вялікае Княства Літоўскае распаўсюдзіўся інтэлектуальны ўздым эпохі Адраджэння (Рэнесансу). Гэты працэс ахапіў усе сферы культурнага жыцця краіны. Пісьменства на Беларусі было на высокім узроўні і яшчэ больш інтэнсіўна пачало развівацца з узнікненнем кнігадрукавання. У гэты час жылі і працавалі такія вядомыя асветнікі, як Францыск Скарына, Сымон Будны, Васіль Цяпінскі, Сімяон Полацкі, Мялецій Сматрыцкі, Андрэй Рымша і інш.

Усё гэта дае падставы вучоным XV–XVI стст. называць “залатым векам” у гісторыі беларускай культуры, літаратуры, мовы.

Аднак далейшае развіццё беларускай нацыі і яе мовы адбывалася ў неспрыяльных умовах. Напрыканцы XV ст. Вялікае Княства Літоўскае вымушана было ваяваць з Маскоўскай дзяржавай, якая пасля вызвалення ад мангола-татараў пачала наступ на захад, імкнучыся захапіць суседнія беларускія землі. Агрэсія з усходу стала галоўнай прычынай таго, што Вялікае Княства Літоўскае на канфедэратыўнай аснове аб’ядналася з Польскім Каралеўствам. Утварэнне федэратыўнай дзяржавы – Рэчы

Паспалітай (Люблінская унія 1569 г.) мела вынікам значны палітычны і культурны ўплыў з боку Польшчы.

З канца XVI ст. на Беларусі распаўсюджваецца лацінская мова – афіцыйная пісьмовая на той час мова Польскай дзяржавы. Экспансія польскай мовы асабліва пашыраецца на пачатку XVII ст. Паступова беларуская мова выцясняецца з пісьмовага ўжытку. У 1696 г. Варшаўскі сейм прыняў пастанову, паводле якой складаць афіцыйныя дакументы трэба было толькі па-польску.

У канцы XVIII ст. пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай беларускія землі былі далучаны да Расійскай імперыі. Сацыяльны і нацыянальны прыгнёт беларускага народа не зменшыўся. Пачалася жорсткая русіфікацыя краю, якая ўзмацнялася пасля нацыянальна-вызваленчых паўстанняў 1794 г., 1830–1831 гг., 1863–1864 гг. Беларускія землі сталі правінцыяй Расійскай імперыі, тут насаджалася рускае чынавенства, руская школа. Загадам Мікалая I у 1840 г. на Беларусі ў якасці афіцыйнай уводзіцца руская мова. У 1864 г. міністэрства асветы прыняло пастанову, якая забараняла ў навучальных установах нават размаўляць па-беларуску. Беларуская мова прыходзіць у поўны заняпад. Па сутнасці, яна захоўваецца толькі ў вусным маўленні простых людзей, г.зн. працягвае развівацца пераважна народная гутарковая мова.

Менавіта ў гэты час нацыянальна-культурнага заняпаду ў асяроддзі навукоўцаў-беларусаў, выхаваных на традыцыях польскай і рускай культур, умацоўваецца разуменне самабытнасці беларускага народа.

3. Новая (нацыянальная) беларуская літаратурная мова: XIX–XXI стст.

Ля вытокаў беларускай нацыянальнай мовы стаялі Ян Чачот, Ян Баршчэўскі, Уладзіслаў Сыракомля, Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, Кастусь Каліноўскі, Францішак Багушэвіч і інш. Станаўленне адзінай беларускай літаратурнай мовы асабліва інтэнсіўна ішло ў пачатку XX ст. (дзейнасць Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Цёткі, Алеся Гаруна, Сяргея Палуяна, Цішкі Гартнага, Максіма Гарэцкага, Змітрака Бядулі і інш.).

Асноўныя нормы літаратурнай мовы пачалі фарміравацца стыхійна толькі ў першым дзесяцігоддзі (1906–1915 гг.) легальнага функцыянавання беларускага друку (газеты “Наша доля” і асабліва “Наша ніва”). Асаблівасцю фарміравання новай беларускай літаратурнай мовы было тое, што яна складвалася на народна-гутарковай аснове, без якой-небудзь сувязі з культурай старога беларускага пісьменства.

20-я гады XX ст. – цікавы і шмат у чым вызначальны этап развіцця беларускай мовы. Гэта час, калі яна набыла статус дзяржаўнай і павінна была абслугоўваць усе сферы жыцця народа. У гэты час найбольш адукаваная частка беларускай інтэлігенцыі актыўна ўключылася ў працэс удасканалвання літаратурнай мовы. У 1921 г. ўрадам рэспублікі была створана Навукова-тэрміналагічная камісія, галоўнай задачай якой была выпрацоўка тэрмінаў па ўсіх галінах навукі. На працягу 1922–30 гг. выйшлі 23 выпускі Беларускай навуковай тэрміналогіі, прысвечаныя розным галінам

навукі, якія спрыялі далейшаму разгортванню лексікаграфічнай дзейнасці і давалі магчымасць на практыцы праверыць жыццядзейнасць тых ці іншых тэрмінаў. У новых гістарычных умовах узнікла патрэба ў перакладных слоўніках агульнаўжывальнай лексікі, якія б адлюстравалі новыя словы для абазначэння розных паняццяў. Асноўным рэсурсам для стварэння беларускай тэрміналогіі і папаўнення слоўніка агульнаўжывальнай лексікі бачылася жывая народная гаворка, таму для збору народна-гутарковых сродкаў рассылаліся спецыяльныя інструкцыі. Складаючы слоўнікі, беларускія мовазнаўцы абапіраліся і на спадчыну, вяртаючы старабеларускія словы, а таксама вельмі актыўна выкарыстоўвалі патэнцыял беларускай мовы, займаліся словатворчасцю. Матэрыял слоўнікаў 1920-х гг. выявіў і прадэманстраваў прыныцы выкарыстання магчымасцей беларускай мовы, фарміравання лексічнай сістэмы на ўласнай моўнай аснове. Усяго на працягу 20-х гг. XX ст. было выдадзена каля сотні разнастайных слоўнікаў беларускай мовы. На беларускай мове пачало весціся навучанне ў школах, тэхнікумах, ВНУ. Напрыканцы 20-х гг. у школах рэспублікі 88% дзяцей навучаліся па-беларуску. Упершыню ў гісторыі на ёй ствараліся падручнікі для школ па ўсіх прадметах, а таксама шматлікія слоўнікі, у першую чаргу перакладнага характару. Сярод тых, хто актыўна працаваў на ніве адраджэння беларускай культуры і мовы ў 1920-я гады, варта назваць Браніслава Тарашкевіча, Язэпа Лёсіка, Вацлава Ластоўскага, братоў Гаўрылу і Максіма Гарэцкіх, Сцяпана Некрашэвіча, Міколу Байкова, Яна Станкевіча, Уладзіміра Дубоўку і іншых мовазнаўцаў і пісьменнікаў.

К канцу 20-х гадоў XX стагоддзя працэсы беларусізацыі пачалі згортвацца, паступова замяніўшыся наогул на барацьбу з праяўленнем нацыянальнай самасвядомасці. Многія нацыянальна арыентаваныя дзеячы беларускай культуры ў хуткім часе былі названыя ворагамі савецкага народа, а іх дзейнасць – шкодніцкай і варожай для савецкага грамадства і краіны. У 30-я гады гэты працэс суправаджаўся нечуванымі рэпрэсіямі: пацярпелі ўсе, хто актыўна ўдзельнічаў у будаўніцтве беларускай нацыянальнай культуры, пераважная большасць з іх была фізічна знішчана. Да пачатку другой сусветнай вайны з беларускіх лінгвістаў засталіся лічаныя адзінкі. Натуральна, што ў такіх ўмовах сацыяльныя функцыі беларускай мовы паступова абмяжоўваюцца. У 1938 годзе выходзіць пастанова “Аб абавязковым вывучэнні ў школах рускай мовы”. І з гэтага часу пачынаецца мэтанакіраванае выцясненне нацыянальнай мовы са сферы навучальна-выхаваўчага працэсу. Не абароненая дзяржавай, беларуская мова паступова пачала выцясняцца з усіх сфер жыцця грамадства рускай мовай.

Асабліва сці развіцця беларускай літаратурнай мовы ў другой палове XX ст. у значнай ступені абумоўлены яе функцыянаваннем ва ўмовах канкурэнцыі з рускай мовай. Палітыка СССР, накіраваная на зліццё нацый ў адзін “савецкі народ”, прывяла да заняпаду культурных набыткаў беларусаў. На працягу 50–80-х гадоў сферы выкарыстання беларускай мовы хутка звужаліся: скарачаліся тыражы беларускамоўных выданняў, беларускія школы пераводзіліся на рускую мову навучання.

У канцы 80-х – пачатку 90-х гг. XX ст. пачало набіраць сілы новае Беларускае адраджэнне. Пачатак 1990-х гадоў – спроба адраджэння беларускай мовы. Прыняты 26 студзеня 1990 года Закон аб мовах вызначаў адзінай дзяржаўнай мовай беларускую. Гэты яе статус быў замацаваны ў першай канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. Аднак пасля рэферэндума 1995 года другой дзяржаўнай мовай на Беларусі стала руская, што дазволіла ёй практычна заняць месца адзінай дзяржаўнай мовы ў нашай краіне. Зноў беларуская мова, мова тытульнай нацыі дзяржавы, апынулася перад пагрозай выпцнення са сваіх родных абшараў. Зараз, на жаль, беларуская мова не з’яўляецца рэальным паўнаважным сродкам зносін нацыі, хаця і мае для гэтага ўсё магчымае: прадстаўлена рознымі функцыянальнымі стылямі, на ёй ствараецца багатая і самабытная мастацкая і публіцыстычная літаратура, выдаюцца галіновыя энцыклапедыі, слоўнікі (тлумачальныя, перакладныя, гістарычныя, этымалагічныя і інш.), навуковая літаратура.

2.2. Формы беларускай нацыянальнай мовы

Нацыянальная мова – гэта сродак пісьмовых і вусных зносін нацыі, яе генетычная памяць, духоўная скарбонка. Яна кансалідуе народ у нацыю. Асноўнымі формамі (разнавіднасцямі) існавання беларускай нацыянальнай мовы (таксама як і іншых нацыянальных моў) з’яўляюцца дыялектная і літаратурная мова.

Дыялектная мова – гэта тэрытарыяльна неаднастайная мова народа, якая мае абмежаванае пашырэнне і вусную форму бытавання. Дыялектная мова існуе ў выглядзе мясцовых гаворак. Гаворка – гэта мова аднаго ці некалькіх населеных пунктаў з аднатыпнымі моўнымі рысамі. Беларускія гаворкі аб’яднаны ў два тэрытарыяльныя дыялекты (дыялектныя масівы) – паўночна-ўсходні і паўднёва-заходні. Паміж паўночна-ўсходнім і паўднёва-заходнім дыялектнымі масівамі вылучаюцца пераходныя сярэднебеларускія гаворкі (тэрытарыяльна гэта зона Ашмяны – Мінск – Барысаў). У апошні час сфера ўжывання народных гаворак звужалася, зменшылася колькасць іх носьбітаў. Аднак гаворкі застаюцца крыніцай ўзбагачэння літаратурнай мовы.

Літаратурная мова – найвышэйшая апрацаваная, упарадкаваная і нармалізаваная форма нацыянальнай мовы, якая прызначана абслугоўваць разнастайныя сферы грамадскай дзейнасці чалавека. Сучасная беларуская літаратурная мова пачала складвацца ў XIX стагоддзі. Асаблівасцю гэтага працэсу было тое, што новая беларуская мова амаль не мела традыцый пераемнасці з пісьмовай старабеларускай мовай і складалася на народна-гутарковай аснове. Аснову беларускай літаратурнай мовы склалі гаворкі цэнтральнай Беларусі. Для літаратурнай мовы характэрныя пісьмова замацаваныя нормы. Паняцце нормы – цэнтральнае ў вызначэнні літаратурнай мовы; наяўнасць пісьмовай формы забяспечвае ўстойлівасць апошняй. Моўныя нормы – гэта замацаваныя ў маўленчай практыцы правілы вымаўлення, словаўжывання, пабудовы сказаў і тэкстаў. Разнастайныя нормы (арфаэпічныя, акцэнталагічныя, арфаграфічныя, словаўтваральныя,

марфалагічныя, лексічныя, сінтаксічныя, фразеалагічныя, стылістычныя) забяспечваюць стабільнасць і надзейнае функцыянаванне літаратурнай мовы.

Такім чынам, дыферэнцыяльнымі прыкметамі (універсальнымі адрозненнямі), якімі акрэсліваецца паняцце літаратурнай мовы лічацца яе апрацаванасць (стандартызаванасць), наяўнасць сістэмы нормаў, наддыялектнасць, поліфункцыянальнасць, функцыянальна-стылістычная варыятыўнасць лексікі [21; с. 111].

2.3. Білінгвізм. Інтэрферэнцыя

Значная частка насельніцтва нашай краіны валодае дзвюма мовамі – беларускай і рускай. Па выніках перапісаў насельніцтва, колькасць рускіх на Беларусі значна саступае колькасці беларусаў. Аднак функцыі рускай мовы ў нашай краіне значна шырэйшыя за функцыі беларускай мовы: руская мова пераважае ў такіх сферах, як дзяржаўнае кіраванне, навука, адукацыя, справаводства, тэхнічная дакументацыя і інш.

Білінгвізм, або двухмоўе (ад лац. *bi* ‘два’ і *lingua* ‘мова’) – гэта папераменнае карыстанне дзвюма мовамі. Калі ва ўжытку знаходзяцца некалькі моў, гавораць пра шматмоўе, або полілінгвізм.

Двухмоўе бывае індывідуальным, групавым, поўным. Калі двухмоўе пашырана на ўсю нацыю, яно лічыцца нацыянальным. Дзяржаўнае двухмоўе мае месца ў тых краінах, дзе статус дзяржаўнай (афіцыйнай) маюць дзве мовы. Калі браць пад увагу такі аспект двухмоўя, як пасіўнае валоданне другой мовай, магчымасць і здольнасць успрымаць на ёй інфармацыю, то трэба прызнаць, што ўсё насельніцтва нашай краіны з’яўляецца двухмоўным.

Для заканадаўчага рэгулявання моўнага жыцця грамадства былі зроблены станоўчыя зрухі – 26 студзеня 1990 года быў прыняты “Закон аб мовах у Беларускай ССР”. Закон прадугледжваў аднаўленне беларускай мовы ва ўсіх сферах жыцця, найперш у адукацыі і афіцыйным ўжытку, павышэнне грамадскага прэстыжу беларускай мовы і павелічэнне колькасці яе актыўных носьбітаў. Аднак гэты канструктыўны працэс быў спынены, калі па выніках агульнарэспубліканскага рэферэндума 14 мая 1995 года другой дзяржаўнай мовай была прызнана руская. З гэтага часу ідзе фактычнае выцясненне беларускай мовы – мовы тытульнай нацыі нашай краіны з ужытку.

Двухмоўе непазбежна вядзе да **інтэрферэнцыі** – памылковага зблытвання розных элементаў моў, якія кантактуюць. Інтэрферэнцыя можа адбывацца на розных моўных узроўнях: фанетычным, акцэнталагічным, словаўтваральным, лексічным, марфалагічным, сінтаксічным.

Узровень інтэрферэнцыі залежыць ад ступені авалодання другой мовай, ад здольнасці свядомага адрознення фактаў розных моў, а таксама ад ступені генетычнай роднасці моў, якія знаходзяцца ў кантакце. Праблема інтэрферэнцыі ва ўмовах дзяржаўнага білінгвізму надзвычай актуальная. Ад яе канструктыўнага вырашэння залежыць не толькі правільнасць і чысціня вуснага і пісьмовага маўлення, але і сам факт захавання і існавання беларускай мовы, а ў выніку – і беларусаў як этнічнай адзінкі.

Тэма 3. СТЫЛІСТЫКА ЯК РАЗДЗЕЛ МОВАЗНАЎСТВА

3.1. Структура мовы і мовазнаўства

Мова – гэта знакавая сістэма. Адзінкамі мовы з’яўляюцца простыя (гук, марфема) і складаныя (слова, словазлучэнне, сказ) знакі. Моўныя знакі ўтвараюць сістэму – адзінства, сукупнасць узаемазвязаных і ўзаемаабумоўленых элементаў. Гукі ўтвараюць фанетычны ўзровень моўнай сістэмы, марфемы – больш складаны – марфемны ўзровень, словы – наступны па складанасці – лексічны ўзровень, словазлучэнні і сказы – сінтаксічны ўзровень. Відавочна, што адзінкі больш высокага ўзроўню складаюцца з адзінак больш нізкага ўзроўню (словазлучэнні са слоў, словы з марфем, марфемы з гукаў).

У адпаведнасці з узроўнямі моўнай сістэмы будуюцца і навука пра мову – мовазнаўства (лінгвістыка). Адзінкі пэўнага ўзроўню з’яўляюцца аб’ектам вывучэння асобных (часам некалькіх) раздзелаў мовазнаўства. Раздзелы мовазнаўства: фанетыка, арфаэпія, графіка, арфаграфія, марфеміка і словаўтварэнне, лексікалогія, марфалогія, лексікаграфія, сінтаксіс, фразеалогія, пунктуацыя, стылістыка

3.2. Стылістыка ў сістэме лінгвістычных ведаў

Стылістыка – навука аб сістэме стылістычных сродкаў мовы. Носьбітамі стылістычных значэнняў з’яўляюцца адзінкі фанетычныя, марфалагічныя, лексічныя і сінтаксічныя, але не самі па сабе, а як носьбіты, дэманстратары стылістычнай функцыі (акрамя сваёй асноўнай функцыі).

На сучасным этапе стылістыка разглядаецца як лінгвістычная дысцыпліна, якая вывучае сродкі моўнай выразнасці і заканамернасці іх функцыянавання, абумоўленыя найбольш мэтазгодным і мэтанакіраваным выкарыстаннем у залежнасці ад зместу выказвання, мэтаў, сітуацыі і сацыяльнай сферы.

У межах стылістыкі гістарычна склаліся і развіваюцца тры асноўныя напрамкі: стылістыка мовы, або “стылістыка рэсурсаў” (цэнтральны аб’ект гэтага напрамку – сінанімія моўных сродкаў у шырокім значэнні паняцця); стылістыка маўлення, або функцыянальная стылістыка; стылістыка мастацкай літаратуры. Першыя два напрамкі аб’ядноўваюцца тэрмінам “лінгвастылістыка”, трэці лічыцца аб’ектам “літаратуразнаўчай стылістыкі”.

Чалавечае маўленне складаецца з тэкстаў рознага памеру, стылістычнай афарбоўкі, кампазіцыйнай будовы. Прадметам стылістыкі з’яўляюцца ўсе адзінкі мовы ад фанем да тэкстаў, больш дакладна – іх выразныя магчымасці, стылістычныя значэнні і канатацыі, заканамернасці выкарыстання мовы ў розных сферах і камунікатыўных сітуацыях, а таксама своеасаблівая арганізацыя маўлення, спецыфічная для кожнай сферы.

3.3. Стылістыка і рэдагаванне

Рэдагаванне – гэта аналіз тэксту, яго праверка, выпраўленне і літаратурная апрацоўка, паляпшэнне стылю выкладання. Працэс рэдагавання

– гэта ў пэўнай ступені творчая праца, якая прадугледжвае грунтоўнае знаёмства са сферай дзейнасці прадпрыемства, установы або арганізацыі; валоданне нормамі беларускай літаратурнай мовы; валоданне тэхнікай праўкі

Поўнае якаснае рэдагаванне тэкстаў службовых дакументаў звычайна праходзіць у тры **этапы**: 1) прачытанне; 2) праверка фактычнага матэрыялу, цытат, спасылак, бібліяграфічных звестак; 3) моўная і стылістычная праўка тэксту дакумента. **Тэхнічны** бок апошняга этапу залежыць ад а) умення праводзіць розныя віды праўкі ў залежнасці ад змен, якія ўносяцца ў тэкст; б) валодання тэхнікай праўкі (уменне выкарыстоўваць **карэктурныя знакі**).

Вылучаюць наступныя **віды праўкі**: праўка-вычитка, праўка-скарачэнне, праўка-пераробка, праўка-апрацоўка.

Зместавы бок праўкі звязаны з валоданнем сістэмай нормаў беларускай літаратурнай мовы. Праводзіцца рэдагаванне на арфаграфічным, лексічным, марфалагічным, сінтаксічным узроўнях.

3.4. Функцыянальныя стылі беларускай мовы

У мовазнаўстве **стыль** – гэта разнавіднасць маўлення, што адрозніваецца сістэмай моўных сродкаў пры абслугоўванні пэўнай сферы чалавечай дзейнасці (навуковай, адміністрацыйна-справовай, публіцыстычнай, мастацкай, побытавай і г.д.).

Выдзяляюць пяць стыляў маўлення: 4 кніжныя (навуковы, афіцыйна-справавы, публіцыстычны, мастацкі (стыль мастацкай літаратуры)) і стыль вуснай мовы – гутарковы (размоўны, размоўна-бытавы). Ва ўсіх стылях беларускай мовы вылучаюцца падстылі, размежаванне якіх заснавана на дадатковых, спецыфічных для кожнага стылю фактарах.

Тэма 4. АФІЦЫЙНА-СПРАВАВЫ СТЫЛЬ У СІСТЭМЕ ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫХ СТЫЛЯЎ

4.1. Функцыі і характэрныя рысы афіцыйна-справавога стылю

Афіцыйна-справавы стыль абслугоўвае сферу адміністрацыйна-справовай (юрыдычнай) і адміністрацыйна-гаспадарчай дзейнасці, судовую вытворчасць. Афіцыйна-справавое маўленне мае пераважна пісьмовы характар. Да вусных формаў належаць даклады на нарадах, выступленні, службовы дыялог.

Функцыі афіцыйна-справавога стылю: волевыяўлення (пабуджальная); фіксацыі прававых адносін; перадачы інфармацыі.

Асноўныя рысы тэкстаў афіцыйна справавога стылю: дакладнасць (канкрэтнасць), лаканічнасць выкладу, даступнасць (яснасць) тэксту, стандартызаванасць (дасягаецца выкарыстаннем клішэ і фразеалагізацыяй маўлення), прадпісальна-рэкамендацыйны характар выкладу (імператывнасць, пабуджальнасць), неасабовы характар (нейтральны тон, аб'ектывнасць). Названыя асаблівасці афіцыйна-справавога стылю

адыгрываюць асноўную ролю ў фарміраванні сістэмы моўных адзінак і прыёмаў іх выкарыстання ў тэкстах дакументаў.

4.2. Падстылі і жанры афіцыйна-справавога стылю

У залежнасці ад галіны выкарыстання афіцыйнага маўлення і стылістычных адметнасцей адпаведных тэкстаў звычайна лінгвісты вылучаюць уласна заканадаўчы (юрыдычны), дыпламатычны, адміністрацыйна-канцелярскі падстылі.

Заканадаўчы (юрыдычны) падстыль прадстаўлены такімі жанрамі, як закон, указ, грамадзянскія, крымінальныя і іншыя акты дзяржаўнага значэння, уставы, статуты. Асноўная вусная форма – судовае маўленне. Дакументы гэтага падстылю вызначаюцца большай стылістычнай і моўнай аднароднасцю, чым дакументы іншых падстыляў. Можна адзначыць шырокае выкарыстанне юрыдычнай тэрміналогіі, абстрактнай лексікі і адсутнасць эмацыянальна-экспрэсіўных моўных сродкаў, ацэначнай лексікі, наяўнасць антонімаў, асабліва кантэкстуальных. Мова законаў істотна паўплывала на фарміраванне ўсяго афіцыйна-справавога стылю, яна была базай афіцыйнага маўлення.

Адміністрацыйна-канцелярскі прадстаўлены такімі жанрамі, як акт, распараджэнне, загад, заява, характарыстыка, аўтабіяграфія, даверанасць, распіска. Вусныя формы – даклад, выступленне, службовая тэлефонная размова, вуснае распараджэнне. Дакументы гэтага падстылю ў найбольшай ступені адрозніваюцца паміж сабой у кампазіцыйным, стылістычным і моўным плане. У сувязі з тым, што гэты падстыль абслугоўвае розныя галіны (сферы) грамадскай і вытворчай дзейнасці, у тэкстах гэтага падстылю выкарыстоўваецца самая розная тэрміналогія (тэхнічная, юрыдычная, сельскагаспадарчая).

Дыпламатычны падстыль абслугоўвае сферу міжнародных адносін; уключае ў сябе наступныя жанры: канвенцыя, камюніке, дэкларацыя, заява, мемарандум, нота, міжнароднае пагадненне і інш. Вусныя формы практычна не выкарыстоўваюцца. Для мовы дыпламатыі характэрна выкарыстанне міжнароднай дыпламатычнай тэрміналогіі і тэрміналогіі міжнароднага права, у асноўным лацінскага і французскага паходжання. У дыпламатычных дакументах нярэдка выкарыстоўваюцца словы з паметамі “кніжнае”, “высокае”, якія надаюць дыпламатычным дакументам урачыстае гучанне. Выкарыстоўваецца этыкетная і кампліментарная лексіка. Мове дыпламатыі ўласціва ў нязначнай ступені эмацыянальна-экспрэсіўная афарбоўка. Для сінтаксісу дыпламатычных дакументаў уласціва выкарыстанне сказаў з умоўна-выніковымі адносінамі, са значэннем уступальнасці, гнуткіх фармулёвак, што адпавядае патрабаванням дыпламатычнага этыкету, дыпламатычнага такту.

4.3. Моўныя асаблівасці афіцыйна-справавога стылю

Лексіка - фразеалагічныя асаблівасці

1. Замкнёнасць.

2. Наяўнасць канцылярызмаў. Канцылярызмы – гэта “словы, устойлівыя словазлучэнні, граматычныя формы і канструкцыі, выкарыстанне якіх у літаратурнай мове замацавана традыцыяй за афіцыйна-справавым стылем, асабліва за адміністрацыйна-канцылярскім падстылем” [12; с. 212]. Напрыклад: *належаць, аказваць дапамогу, вышэйназваны, ніжэйнапісаныя, даводзіцца да вашага ведама, касацыйная скарга і г.д.* Выкарыстанне канцылярызмаў у афіцыйна-справавым стылі – з’ява неабходная і нават абавязковая.

3. Наяўнасць спецыфічнай тэрміналогіі (найменні асоб паводле іх ролі (функцыі) ў розных афіцыйных адносінах; назвы дакументаў і іх частак; складанаскарочаныя словы; уніфікаваныя графічныя скарачэнні і інш.)

Марфалагічныя асаблівасці

У службовым маўленні амаль не выкарыстоўваюцца мадальныя словы, выклічнікі, імёны з суфіксамі суб’ектыўнай ацэнкі. Асноўнымі марфалагічнымі асаблівасцямі з’яўляюцца: 1) іменны характар; 2) перавага роднага склону назоўнікаў; 3) перавага пасіўных формаў; 4) назоўнікі – назвы асоб па прафесіі, пасадзе выкарыстоўваюцца ў форме мужчынскага роду; 5) выкарыстанне адыменных прыназоўнікаў і інш.

Сінтаксічныя асаблівасці

Для сінтаксісу афіцыйна-справавога стылю характэрна: перавага складаназлучаных і складаназалежных сказаў; выкарыстанне мадэляў з адыменнымі прыназоўнікамі; выкарыстанне інфінітыўных, безасабовых і няпоўных сказаў, пасіўных канструкцый; прамы парадак слоў; пашыранасць ускладненых сказаў.

Прасадычныя асаблівасці

Прасодыя, ці прасодыка – сістэма фанетычных сродкаў, пры дапамозе якіх выказванню надаецца пэўны сэнс. Асноўнымі адзінкамі прасодыі з’яўляюцца інтанацыя і націск [15; с. 103].

Інтанацыя ўключае ў сябе мелодыку, рытм, інтэнсіўнасць, тэмп, тэмбр маўлення, лагічны націск. Яна выкарыстоўваецца для выражэння розных граматычных катэгорый ці для выражэння эмоцый і пачуццяў моўцы. Вылучаюць наступныя віды інтанацыі: пытальную, клічную, пералічальную, вылучальную, тлумачальную і інш.

Сродкам сэнсавага вылучэння якой-небудзь значымай адзінкі выказвання з’яўляецца **лагічны націск**. Націскам вылучаюць важныя для разумення словы і выразы. Лагічны націск належыць да сродкаў актуальнага членення сказа. У вусным маўленні лагічна націскным можна зрабіць любое слова, вылучыўшы яго інтанацыйна і сілай голасу. У пісьмовым маўленні лагічны націск па законах успрыняцця пісьмовага тэксту прыпадае на апошняе слова перад кропкай ці коскай. Зрабіць слова ці словазлучэнне лагічна націскным можна таксама шляхам уведзення слоў-“узмяцняльнікаў”; выкарыстання проціпастаўлення, выражанага з дапамогай канструкцый з

суадноснымі элементамі; уключэннем пабочных слоў, а таксама з дапамогай графічных сродкаў.

4.4. Уніфікацыя формы і зместу службовых дакументаў

Дакументы – гэта пісьмовыя тэксты, якія маюць юрыдычную (прававую) значнасць. Віды службовых дакументаў: арганізацыйна-распарадчыя, інфармацыйна-даведачныя, прыватныя афіцыйныя паперы.

Форма дакументаў розных відаў і мова дакументаў ўніфікаваныя. Уніфікацыя тэкстаў службовай дакументацыі ажыццяўляецца на падставе стандартаў Беларусі (СТБ) і іншых інструктыўных матэрыялаў. Альбомы формаў дакументаў выдаюцца ўпаўнаважанымі на гэта ўстановамі, у прыватнасці Дзяржаўным камітэтам па архівах і справаводстве пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь [9; с. 7]. **Уніфікацыя формы** дакументаў вызначаецца перш за ўсё тым, што многія дакументы маюць фармуляр. Акрамя таго, уніфікацыі формы садзейнічае выгляд самога тэксту. У залежнасці ад прасторава-графічнага размяшчэння (афармлення), а таксама ад сінтаксічна-пунктуацыйнай арганізацыі выкладу тэкст службовага дакумента можа мець выгляд лінейнага запісу, трафарэта, анкеты, табліцы. **Уніфікацыя мовы** службовых дакументаў заключаецца ў фарміраванні сістэмы стандартных моўных мадэлей, якія адлюстроўваюць тыповыя сітуацыі моўных зносін. Найбольш значымым і істотным з пункту погляду тыпізацыі сітуацый афіцыйнай (службовай) камунікацыі з’яўляецца фактар мэты, паколькі менавіта мэта маўленчай дзейнасці абумоўлівае тып і стыль дакумента. Мэта афіцыйнай (службовай) камунікацыі прадвызначае не толькі выбар моўных мадэлей, але і тэматычны і функцыянальны тып дакумента.

Тэма 5. СТЫЛІСТЫЧНЫЯ РЭСУРСЫ ЛЕКСІКІ СЛУЖБОВЫХ ДАКУМЕНТАЎ

5.1. Лексічнае значэнне слова. Канатацыя

Слова – гэта асноўная намінацыйная адзінка мовы, для якой характэрна цэласнасць, выдзяляльнасць і ўзнаўляльнасць у маўленні. Змест слова складае яго лексічнае значэнне – суаднесенасць слова з адпаведным паняццем, з’явай рэчаіснасці. Словы, што маюць адно значэнне, называюцца адназначнымі, напр.: *дасье* ‘комплект дакументаў, што адносяцца да якога-небудзь пытання, справы, асобы, арганізацыі’. Словы, якія маюць не адно, а два і больш значэнняў, называюцца мнагазначнымі, або полісэмантамі, напр.: *архіў* – 1) сукупнасць архіўных дакументаў; 2) архіўная ўстанова або структурнае падраздзяленне дзяржаўнага органа, прадпрыемства, установы, што ажыццяўляе камплектаванне, улік, захоўванне і выкарыстанне архіўных дакументаў’.

Новыя значэнні могуць развівацца ў выніку пераносу назвы аднаго прадмета на другі па падабенстве ці сумежнасці (*шапка дакумента, мяккая фармулёўка*). Такія значэнні з’яўляюцца пераноснымі і групуюцца вакол асноўнага, прамога значэння; яны рэалізуюцца толькі ў кантэксце.

Канатацыя – дадатковы змест слова і звязаныя з ім адценні значэння (сэнсу), якія накладваюцца на асноўнае значэнне і надаюць слову або выказванню пэўную афарбоўку (урачыстасць, жартаўлівасць, нязмушанасць, фамільярнасць і г.д.). Канатацыя ўключае ў сябе ацэначныя, эмацыянальныя, экспрэсіўныя, вобразныя і стылістычныя элементы.

Выкарыстанне слоў з выразнай канатацыйнай афарбоўкай у тэкстах афіцыйна-справавога стылю не дапускаецца, паколькі гэта прычыць характэрным рысам АСС.

5.2. Сістэмныя адносіны ў лексіцы

Ад мнагазначных слоў неабходна адрозніваць аманімічныя, ці **словы-амонімы**, аднолькавыя па фанетычным афармленні, вымаўленні і напісанні, але зусім розныя па значэнні: *даклад*¹ ‘паведамленне’ і *даклад*² ‘дадатковы матэрыял пра пашыве вопраткі, абутку (гузікі і пад.)’.

Аманімічныя словы ёсць у блізкароднасных мовах, напрыклад, беларускай і рускай. Такія словы гучаць падобна ў беларускай і рускай, але маюць у кожнай з іх сваё значэнне. Гэта **міжмоўныя амонімы**, напр., бел. *нядзеля* ‘сёмы дзень тыдня’, руск. *неделя* ‘тыдзень’ і інш.

У працэсе развіцця мовы для абазначэння аднаго і таго ж паняцця ўжываюць розныя словы – гэта **сінонімы**: *абвестка* – *аб’ява*, *дагавор* – *дамова*, *позва* – *павестка*, *інцыдэнт* – *выпадак* – *здарэнне* і інш. У сінанімічны рад (данцужок) могуць уключацца як агульнаўжывальныя словы, так і словы абмежаванага выкарыстання (*сакрэтны* – *канфідэнцыяльны* (кніжн.), *вязень* – *зняволены* – *арыштанта* (уст.) – *астрожнік* (уст.)).

Блізкія па гучанні, але розныя па значэнні словы, якія маюць адзін карань і належаць да адной часціны мовы, – **паронімы**: *адрасант* ‘адпраўшчык дакумента’ і *адрасат* ‘атрымальнік дакумента’; Гукавое і марфалагічнае падабенства паронімаў можа выклікаць іх змешванне ў маўленні, што парушае сэнс усяго выказвання.

Словы адной часціны мовы, што абазначаюць супрацьлеглыя, але суадносныя паняцці, называюцца **антонімамі**. Паводле структуры антонімы падзяляюцца на аднакаранёвыя (*кантрольны* – *бескантрольны*) і рознакаранёвыя (*актыў* – *пасіў*). Часам антанімічнымі адносінамі звязваюцца словы, якія ў звычайным выкарыстанні не маюць проціпастаўлення па сэнсе, гэта кантэкстуальныя антонімы, напрыклад, *налічэнне* – *спагнанне*, *індывідуальны* – *калектыўны*, *цэнтр* – *перыферыя*.

5.3. Слоўнікавы склад беларускай мовы

Паводле паходжання лексіка беларускай мовы падзяляецца на спрадвечную і запазычаную.

У складзе спрадвечнай лексікі вылучаюць наступныя пласты слоў: агульнаславянскія, ці праславянскія (напр., *адзін*, *маці*, *сын*, *брат*, *дзед*), усходнеславянскія (напр., *вяроўка*, *сорок*, *дзевяноста*, *цёмны*, *пляменнік*) і ўласнабеларускія (напр., *прадвесне*, *відавочны*, *сейбіт*, *насельніцтва*, *раскашаваць*, *чарніцы*, *векапомны*, *спаконвечны*, *красамоўства*).

Запазычаную лексіку складаюць словы, што прыйшлі да нас з той або іншай мовы (грэцызмы, лацінізмы, русізмы, украінізмы, паланізмы, германізмы, цюркізмы і інш.). Запазычванне новых слоў ідзе двума шляхамі: вусным і пісьмовым.

Лексіка сучаснай беларускай мовы **паводле выкарыстання** (ужывання) падзяляецца на **агульнаўжывальную** (словы агульнавядомыя, якія разумеюць і якімі карыстаюцца ўсе носьбіты мовы) і лексіку, **абмежаваную ва ўжытку**.

Найбольш значнай часткай слоўніка беларускай мовы з'яўляецца агульнаўжывальная лексіка. Яна – той лексічны стрыжань (цэнтр), без якога не можа існаваць мова, немагчымы зносіны паміж людзьмі; яе складаюць словы, якія называюць найбольш неабходныя жыццёвыя паняцці і рэчы.

Лексіка абмежаванага выкарыстання складаецца з лексічных пластоў, якія вылучаюцца па сферы выкарыстання, актыўнасці выкарыстання (ступені ўжывальнасці), стылістычнай афарбоўцы.

Словы, абмежаваныя **сферай выкарыстання**, складаюць дыялектную лексіку, жаргонную і аргатычную лексіку і спецыяльную лексіку.

Дыялектная лексіка – гэта лексіка, якая адлюстроўвае спецыфіку беларускіх народных гаворак і дыялектаў. Асобнае дыялектнае слова, уведзенае ў літаратурны тэкст, але поўнасьцю не асвоенае літаратурнай мовай, называецца дыялектызмам: *дуйка* (завея), *драбы* (рэбры) і інш.

Жаргонная лексіка – словы, якімі карыстаюцца пераважна прафесійныя групы і сацыяльныя колы людзей, аб'яднаных агульнасьцю звычак, заняткаў, сацыяльным становішчам. У студэнцкім і вучнёўскім асяроддзі можна сустрэць такія ўтварэнні, як *немка*, *англічанка*, *чыталка*, *хвост*, *аўтамат*, *шпоры*, *плаваць* і інш. Словы і выразы жаргоннай мовы, якія выкарыстоўваюцца па-за межамі жаргону (напрыклад, у літаратурнай мове, мастацкім тэксце), называюцца жарганізмамі. Адною з разнавіднасцей жаргонаў з'яўляецца арга. Арга – мова сацыяльных груп, якая выконвае прафесійную функцыю. Асноўная функцыя арга – быць сродкам адасаблення, аддзялення яго носьбітаў ад людзей іншых сфер дзейнасці. Таму аргатычная лексіка характарызуецца вузкапрафесійнай накіраванасцю, штучнасцю і засакрэчанасцю (арга жабракоў, злодзеяў).

Спецыяльная лексіка карыстаюцца галоўным чынам толькі прадстаўнікі пэўнай галіны навукі, прафесіі ці роду заняткаў. Асноўнымі разрадамі спецыяльнай лексікі з'яўляюцца тэрміны, наменклатурныя назвы і прафесіяналізмы.

Тэрмін (ад лац. *terminus* 'канец, мяжа') – гэта спецыяльнае слова ці спалучэнне слоў, створанае (прынятае, запазычанае) для дакладнага выражэння спецыяльнага паняцця і абазначэння пэўнага паняцця са сферы навукі, тэхнікі, мастацтва, спорту і г.д. Тэрміны характарызуюцца шэрагам спецыфічных асаблівасцей: сістэмнасцю, наяўнасцю дэфініцыі, тэндэнцыяй да адназначнасці, адсутнасцю канатацыі.

У адрозненне ад тэрмінаў, прафесіяналізмы а) з'яўляюцца не афіцыйнымі, не ўзаконенымі навуковай літаратурай і спецыяльнымі слоўнікамі (г. зн. не кадыфікаванымі) назвамі адпаведных рэалій, б) з'яўляюцца функцыянальна другаснымі сінонімамі размоўна-экспрэсіўнага характару ў адносінах да эквівалентных ім па значэнні тэрмінаў; в) уласцівыя гутарковай мове людзей пэўнай прафесіі, спецыяльнасці.

Наменклатурныя назвы (номены) – гэта толькі сукупнасць назваў, якія ўжываюцца ў навуцы, тэхніцы, вытворчасці і г.д. Напрыклад, тэрмінам з'яўляецца слова *валюта* – ‘адзінкі грашовай сістэмы пэўнай краіны’, а номенамі – канкрэтныя назвы розных грашовых адзінак: *рубель*, *грыўна*, *долар* і інш.

Паводле **актыўнасці выкарыстання** (ступені ўжывальнасці) у пэўны перыяд развіцця мовы заўсёды можна вылучыць дзве групы слоў – так званы актыўны і пасіўны склад.

У **актыўна** склад (запас) лексікі любой мовы, у тым ліку і беларускай, уваходзяць агульнаўжывальныя, зразумелыя ўсім носьбітам мовы словы.

У **пасіўны** склад лексікі ўваходзяць устарэлыя словы і неалагізмы. Сярод устарэлых слоў вылучаюць гістарызмы (словы, якія перайшлі ў пасіўны склад лексікі таму, што зніклі рэаліі, для абазначэння якіх яны існавалі, напр., *падымнае* ‘падатак з кожнага двара (дыму)’, *паконішчына* ‘грашова збор замест ваенна-коннай службы’) і архаізмы (устарэлыя назвы, якія саступілі месца іншым словам, паколькі з’ява, прадмет, якія яны абазначалі, не зніклі і працягваюць існаваць, напр., *тлумач* (*перакладчык*), *послух* (*сведка*)).

Словы, якія ўзніклі ў мове ў пэўны гістарычны перыяд і не набылі яшчэ агульнавядомага і агульнаўжывальнага характару, называюцца неалагізмамі.

Падставай для **стылістычнай дыферэнцыяцыі** слоў з’яўляецца наяўнасць і характар у складзе іх лексічнага значэння элементаў канатацыі.

Сярод разнавіднасцей стылістычнага элемента канатацыі вылучаюцца нейтральныя, кніжныя і размоўныя. З улікам таго, якая разнавіднасць стылістычнага элемента канатацыі ўтрымліваецца ў лексічным значэнні слова, лексіку любой мовы можна размяжоўваць на тры пласты: **міжстылёвая** (нейтральная), **размоўная** (гутарковая), **кніжная**. У кожным з гэтых пластоў ёсць унутраныя падзелы.

Аснову лексічнай сістэмы беларускай мовы складаюць стылістычна нейтральныя словы. На фоне гэтых слоў вылучаюцца стылістычна афарбаваныя, сярод якіх асабліва выразна супрацьпастаўлены адны другім кніжныя і гутарковыя. Кніжныя словы і выразы не падыходзяць да непасрэднай, нязмушанай гутаркі (напр., *на пасадзе*, *зьяленыя насаджэнні*, *візуальны кантакт*), а размоўныя не стасуюцца з пісьмова-кніжнымі формамі моўнага выказвання (*гультай*, *балбатаць*, *плесціся*).

Тэма 6. КУЛЬТУРА МАЎЛЕННЯ АФІЦЫЙНЫХ ЗНОСІН

Культурай маўлення – гэта сукупнасць такіх якасцей маўлення, якія робяць яго дасканалым сродкам камунікатыўных зносін у розных сферах дзейнасці чалавека; уменне правільна, дакладна, лагічна перадаваць свае думкі сродкамі мовы. – гэта рэальныя ўласцівасці зместу ці формы маўлення. Асноўнымі кампанентамі культуры маўлення (камунікатыўнымі якасцямі маўлення) з’яўляюцца правільнасць, дакладнасць, лагічнасць, дарэчнасць, выразнасць, багацце, чысціня.

Правільнасць – адна з найбольш важных камунікатыўных якасцей маўлення, якая прадугледжвае захаванне носбітамі мовы літаратурных нормаў (гл. вышэй). Гэта забяспечвае адзінства моўных сродкаў і ўзаемаразуменне паміж удзельнікамі камунікацыі. Норма – гістарычна выпрацаваныя грамадствам і пісьмова замацаваныя ў нарматыўных слоўніках, даведніках, граматыках (г. зн. кадыфікаваныя) узоры, правілы, якім падпарадкоўваецца выкарыстанне моўных адзінак розных узроўняў.

Дакладнасць маўлення заключаецца ў адпаведнасці сэнсавага боку (плана зместу) прадметнай рэчаіснасці ці сістэме паняццяў. Дакладнасць маўлення асабліва цесна звязана з лексічнай нормай, што рэгулюе правільнасць выбару слова для пэўнага кантэксту. Дакладнасць характарызуе зместавы бок маўлення. Адрозніваюць два віды дакладнасці – прадметную і паняццёвую.

Лагічнасць маўлення прадугледжвае пабудову несупярэчлівага, паслядоўнага выказвання, у якім асобныя часткі лагічна звязаны паміж сабой. Для таго, каб тэкст быў лагічным, ён павінен быць пабудаваны з улікам асноўных законаў логікі: закона тоеснасці, закона супярэчнасці, закона выключэння трэцяга, закона дастатковай падставы. Існуюць і іншыя ўмовы лагічнасці: парадак слоў у сказе, сэнсавая несупярэчлівасць сувязі слоў у сказе, правільная арганізацыя тэксту. Істотным сродкам лагічнай арганізацыі тэксту з’яўляецца яго падзел на абзацы – завершаныя часткі цэлага, а таксама выкарыстанне службовых (прыназоўнікаў, злучнікаў, часціц) і пабочных слоў і словазлучэнняў.

Дарэчнасць маўлення ўвасабляе адметны выбар моўных сродкаў у адпаведнасці з мэтай і тэмай выказвання, сітуацыяй, умовамі праяўлення маўленчай дзейнасці і г.д. Адрозніваюць дарэчнасць кантэкстуальную, стыльваю, сітуацыйную і асобасна-псіхалагічную.

Выразнасць маўлення называюць такія яго асаблівасці, якія падтрымліваюць увагу і зацікаўленасць слухача і чытача. Выразнасць маўлення вызначаецца і дасягаецца найперш праз якаснае ўжыванне моўных сродкаў (сінонімаў, параўнанняў, метафар, перыфраз і іншых вобразна-выяўленчых элементаў). Сродкі выразнасці неаднолькава выкарыстоўваюцца ў розных сферах зносін. Выкарыстанне многіх сродкаў выразнасці (метафар, параўнанняў, эпітэтаў, перыфраз і інш.) у афіцыйным маўленні вельмі абмежаванае (нават немагчымае), паколькі супярэчыць характэрным рысам

афіцыйна-справавога стылю. Своеасаблівымі сродкамі выразнасці афіцыйна-справавога стылю з'яўляюцца клішыраваныя выразы і канцылярызмы.

Чысціня як кампанент культуры маўлення вызначае мэтазгоднасць увядзення ва ўжытак асобных лексічных адзінак, што маюць абмежаваную (вузкую) сферу семантычнай рэалізацыі (дыялектызмы, жарганізмы, прастамоўныя, лаянкавыя лексемы), або адносяцца да слоў, выкарыстанне якіх у беларускай мове непажадана (напр., русізмы; паразітычныя гукі і словы; плеаназмы і таўталогія; запазычанні тыпу *ад'ю*, *чао*, *о'кей* і пад.). Такім чынам, чысціня маўлення мае непасрэдную сувязь з літаратурнай мовай і маральным аспектам нашай свядомасці.

Багацце (разнастайнасць) маўлення выяўляецца ў разнастайнасці выкарыстання моўных сродкаў і ў адсутнасці ці вельмі рэдкім паўтарэнні адных і тых жа слоў і выказаў. У параўнанні з іншымі стылямі афіцыйна-справавы стыль у найменшай ступені рэалізуе моўнае багацце. Як адзначалася вышэй, паўторы дапамагаюць захаваць дакладнасць афіцыйнага і навуковага маўлення, і таму яны часам непазбежныя ў адпаведных тэкстах.

Тэма 7. ПЕРАКЛАД ЯК ВІД РАБОТЫ З ТЭКСТАМ ДАКУМЕНТА

7.1. Адзінкі перакладу

Мова – гэта своеасаблівы код, г. зн. адвольнае абазначэнне прадметаў і з'яў рэчаіснасці пры дапамозе ўмоўных знакаў. Такім чынам, пераклад можна разумець як перакадзіраванне, паколькі кожны ўмоўны знак адной знакавай сістэмы (мовы) замяняецца знакам іншай знакавай сістэмы (іншай мовы). У практыцы перакладу **адзінкай перакладу** лічыцца мінімальная моўная адзінка тэксту арыгінала, якая семантычна ўспрымаецца як цэлае [1; с. 149]. Пры гэтым адзінка перакладу адной мовы можа не супадаць з адзінкай перакладу іншай мовы. Адзінкай перакладу можа быць адзінка любога моўнага ўзроўню – ад фанем (графем) да тэкстаў.

Транскрыпцыя. Асноўная задача транскрыпцыі (дакладнага графічнага адлюстравання гукавых асаблівасцей мовы) – перадаць сродкамі пэўнага нацыянальнага алфавіта іншамовныя ўласныя імёны, экзатызмы з захаваннем па магчымасці іх дакладнага гучавога аблічча. Гукі, якіх няма ў мове, на якую робіцца пераклад, замяняюцца найбольш блізкімі да іх па гучанні (рус. *Игорь Грецевский* – бел. *Ігар Грашчэўскі*).

Памарфемны пераклад. Марфема выступае як адзінка перакладу вытворных слоў, кампазітаў (*до-сроч-н-ый* – *да-тэрмін-ов-ы*,). Такі від перакладу, які займае прамежкавае становішча паміж словаўтварэннем і запазычваннем, называецца калькаваннем. Памарфемна нельга перакладаць тапонімы (назвы геаграфічных аб'ектаў), напрыклад, *Красноводск*, *Североморск*, *Южно-Сахалинск* не могуць гучаць як *Чырвонаводск*, *Паўночнаморск*, *Паўднёва-Сахалінск*, а толькі *Красноводск*, *Североморск*, *Южна-Сахалінск*.

Пераклад асобных слоў – адзін з самых распаўсюджаных відаў перакладу, пры якім да кожнага слова адной мовы падбіраецца адпаведнік у іншай мове. Аднак і пры такім, здавалася б, лёгкім спосабе перакладу могуць быць свае цяжкасці. Адной з іх з’яўляецца наяўнасць у любой мове сінонімаў, амонімаў, мнагазначных слоў. Пераклад слоў можа выклікаць цяжкасці пры перадачы на іншую мову безэквівалентнай лексікі.

Пераклад словазлучэнняў. Нават пераклад свабодных словазлучэнняў не варта разумець як пераклад асобных іх кампанентаў. Напрыклад, *видеть своими глазами – бачыць на свае вочы* (а не *бачыць сваімі вачамі*), *поблагодарить его перед всеми – падзякаваць яму пры ўсіх* (а не *падзякаваць яго перад усімі*), *управляющий делами – кіраўнік спраў* (а не *кіраўнік справамі*). Яшчэ больш яскрава гэта праяўляецца пры перакладзе з няроднасных моў. Фразеалагічныя спалучэнні перакладаюцца як адзінства, як цэлае, і нярэдка зусім не супадаюць наборам кампанентаў з мовай арыгінала (напрыклад, *в конце концов – нарэшце, по крайней мере – прынамсі, был прав – меў рацыю, с бухты-барахты – проста з моста, зарубить на носу – заламаць асінку*). Такім чынам, міжмоўную эквівалентнасць фразеалагізмы маюць толькі на семантычным узроўні.

Пераклад сказаў. Калі сувязь паміж словамі ў сказе свабодная, то такі сказ можна перакласці па асобных словах ці словазлучэннях. Непадзельнай адзінкай перакладу сказ з’яўляецца пры перакладзе прыказак, прымавак, устойлівых клішэ і формул (надпісы, формулы ветлівасці). Параўнайце: *Пройти огонь, воду и медные трубы – З сямі печав хлеба есці; Один в поле не воин – Адной рукою і вузла не завязаш; Удачи Вам! – Хай Вам шчасціць!; Дабранач! – Доброй ночи!*

Пераклад тэкстаў. Адзінкамі перакладу з’яўляюцца такія тэксты, як, напрыклад, паэтычныя творы, тэксты рэкламы, назвы мастацкіх твораў, бо яны ўяўляюць сабой семантычныя адзінствы. Пры перакладзе з няроднасных моў тэкст ці пэўная яго частка (абзац) нярэдка з’яўляюцца адзінкамі перакладу. Для мовы дакументаў пераклад на ўзроўні тэксту – з’ява нехарактэрная.

Такім чынам, адзінкамі перакладу тэкстаў афіцыйна-справавога стылю найчасцей з’яўляюцца словы і словазлучэнні.

7.2. Асаблівасці перакладу з рускай мовы на беларускую

Дзяржаўнасць беларускай і рускай моў у Рэспубліцы Беларусь выклікае патрэбу дасканалага валодання абедзвюма мовамі. Афармленне дакументаў на беларускай і рускай мовах нярэдка звязана з перакладам тэксту. Пераклад з блізкіх, роднасных моў можа памылкова здавацца нескладанай працай. Але ж кожная мова валодае шэрагам лексічных і граматычных асаблівасцей, без добрага ведання якіх якасны пераклад наўрад ці магчымы. Пры перакладзе з рускай мовы на беларускую неабходна памятаць, што паміж гэтымі мовамі існуюць разыходжанні ў націску, родзе, ліку, склоне, адмаўленнях, сінтаксічнай будове, а таксама несупадзенні ў аб’ёме лексічнага значэння многіх слоў. Па прычыне абмежаванага выкарыстання ў беларускай мове

дзеепрыметнікаў нярэдка ўзнікае праблема адэкватнай перадачы дзеепрыметнікаў і дзеепрыметнікавых зваротаў па-беларуску.

Існуюць розныя спосабы пазбегнуць неўжывальных формаў дзеепрыметнікаў.

1. Дзеепрыметнікавы зварот перабудоваць у даданы сказ (*находящиеся в обращении деньги – гроши, якія знаходзяцца ў абарачэнні; жєницины, работающие на предприятии – жанчыны, якія працуюць на прадпрыемстве*).

2. Перарабіць выраз, замяніўшы дзеепрыметнік аднакаранёвым

- назоўнікам (*лицо, составившее документ – складальнік дакумента*);
- прыметнікам (*соответствующий налог – адпаведны падатак, плата, превышающая расход – плата большая за выдаткі*);
- дзеясловам (*развивающееся сотрудничество приносит результаты – супрацоўніцтва развіваецца і прыносіць вынікі*);
- дзеепрыметнікам ва ўжывальнай форме (*уцелевшее здание – уцалелы будынак, устаревшие сведения – састарэлыя звесткі*);
- дзеепрыслоўем (*работающий с молодыми специалистами бригадир передает им свой опыт – працуючы з маладымі спецыялістамі, брагадзір перадае ім свой вопыт*).

3. Замяніць развітым прыдаткам (*цифры, показывающие динамику – лічбы-паказчыкі дынамікі*).

4. Калі дзеепрыметнік мае істотнай сэнсавай нагрузкі, пры перакладзе яго можна прапусціць (*время, отведенное для рекламы – час для рэкламы; меры, оказывающие воздействие – меры ўздзеяння*).

ВЫКАРЫСТАНАЯ ЛІТАРАТУРА

1. Алексеева, И.С. Введение в переводоведение / И.С.Алексеева. – М., 2004. – 352 с.
2. Основы культуры маўлення і стылістыкі; пад рэд. У.В.Анічэнкі.– Мінск : Універсітэцкае, 1992. – 254 с.
3. Беларуская мова: Энцыклапедыя; пад рэд. А.Я.Міхневіча. – Мінск : БелЭн, 1994. – 655 с.
4. Бордович, А.М. и др. Сопоставительный курс русского и белорусского языков: учеб. пособие / А.М.Бордович, А.А.Гируцкий, Л.В.Чернышова. – Минск : Універсітэцкае, 1999. – 223 с.
5. Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы / М.Біч, Р.Гарэцкі, У.Конан і інш.; Пер. з англ. А.Бурсаў. – Мінск : Медисонт, 2006. – 440 с.
6. Головин, Б.Н. Основы культуры речи. – М.: Высшая школа, 1988. – 320 с.
7. Дюженко, Г.А. Документная лингвистика. – М. : Статистика, 1975. – 64 с.
8. Жаўняровіч, П.П. Основы рэдагавання тэкстаў службовай дакументацыі. / П.П.Жаўняровіч. – Мінск : Беларусь, 2006. – 174 с.

9. Каўрус, А.А. Стылістыка беларускай мовы / А.А.Каўрус. – Мінск, 1992. – 184 с.
10. Культура устной и письменной речи делового человека / Н.С.Володина и др. – М. : Флинта : Наука, 2001. – 313 с.
11. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 709 с.
12. Рахманин, Л.В. Стилистика деловой речи и редактирование служебных документов: Учеб. пособие – 4-е изд., испр. / Л.В.Рахманин. – М. : Высш. шк. : ИНФРА-М, 1998. – 192 с.
13. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1979. – 156 с.
14. Сцяцко, П. Культура мовы / П.Сцяцко. – Мінск : Тэхналогія, 2002. – 444 с.
15. Сямешка, Л.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
16. Типология двуязычия и многоязычия в Беларуси; под ред. А.Н.Булыко, Л.П.Крысина. – Минск : Беларуская навука, 1999. – 246 с.
17. Цікоцкі, М.Я. Стылістыка беларускай мовы / М.Я.Цікоцкі. – Мінск, 1995.
18. Шакур, Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства / Л.М.Шакур. – Мінск : 1995. – 271 с.
19. Шакур, Л.М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы / Л.М.Шакур. – Мінск : 1984. – 319 с.
20. Шакур, Л.М. Да тыпалогіі ўсходнеславянскіх літаратурных моў // Карані роднай мовы / Л.М.Шакур. – Мінск : 2001. – 206 с.
21. Шидловский, А.В. Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык / А.В.Шидловский. – Мінск : Вышэйшая школа, 1978. – 95 с.

БІБЛІЯГРАФІЯ

1. Абабурка, М.В. Культура беларускай мовы. – Мінск : Вышэйшая школа, 1994. – 122 с.
2. Браим, И. Культура делового общения / И.Браим. – Минск, 1998.
3. Веселов, П.В. Аксиомы делового письма : культура делового общения и официальной переписки / П.В. Веселов. – М., 1993.
4. Казанцева, Г.В. Личные документы : требования к оформлению и образцы документов: учебное пособие / Г.В. Казанцева. – М., 2008.
5. Каўрус, А.А. Дакумент па-беларуску: Справаводства. Бухгалтэрыя. Рыначная эканоміка / А.А. Каўрус. – Мінск : Беларусь, 1994. – 160 с.
6. Кожина, М.Н. Стилистика русского языка / М.Н. Кожина. – М., 1983.
7. Колесников Н.П. Практическая стилистика и литературное редактирование: учеб. пособие. – М.: МарТ, 2003. – 192 с.
8. Культура маўлення. – Мазыр : МДПУ, 2008. – 52 с.
9. Курдзека, Ж.П. Сфера афіцыйна-дзелавых зносін : вучэбна-метадычны дапаможнік для студэнтаў факультэтаў ветэрынарнай медыцыны і

- зоаінжынернага факультэта / Ж.П. Курдзека, Ю.У. Засінец, В.А. Навіцкая. – Віцебск : УА ВДАВМ, 2004. – 29 с.
10. Кушнерук, С.П. Документная лінгвістыка / С.П. Кушнерук. – М. : Флінта. – 2008.
 11. Лексікалогія сучаснай беларускай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
 12. Лепешаў, І.Я. Асновы культуры мовы і стылістыкі: Практыкум: Вучэб. Дапаможнік. – Мінск : Універсітэцкае, 1989. – 207 с.
 13. Лепешаў, І.Я. Культура маўлення / І.Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2007. – 203 с.
 14. Мучник, Б.С. Основы стилистики и редактирования. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 477 с.
 15. Навасельцава, І.І. Беларуская мова і культура маўлення / І.І. Навасельцава. – Мінск : БДЭУ, 2005. – 95 с.
 16. Основы стилистики и культуры речи / Т.П. Плещенко, Н.В. Федотова, Р.Г. Чечет. – Минск : НТООО “ТетраСистемс”, 1999. – 238 с.
 17. Павышэнне моўнай культуры і выхаванне нацыянальнай самасвядомасці моладзі. – Мінск, 1991.
 18. Плотнікаў, Б.А. Кіраўніку аб мове / Б.А. Плотнікаў. – Мінск : Акад. кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь, 2001. – 126 с.
 19. Пытанні культуры пісьмовай мовы / М.Р. Суднік, А.А. Гіруцкі, А.І. Падлужны і інш. – Мінск : Нар. Асвета, 1991. – 175 с.
 20. Смольская, Т.М. Беларуская мова: юрыдычная лексіка / Т.М. Смольская, Л.У. Хрышчановіч. – Мінск : ТетраСистемс, 2006. – 240 с.
 21. Сикорский, Н.М. Теория и практика редактирования / Н.М. Сикорский. – М., 1980.
 22. Соколова, В.В. Культура речи и культура общения / В.В. Соколова. – М., 1996.
 23. Стилистика и литературное редактирование / Под ред. В.И. Максимова. – Москва : 2008.
 24. Стернин, И.А. Русский язык делового общения / И.А. Стернин. – Воронеж, 2000.
 25. Тамашэвіч, Т.І. Культура і тэхніка маўлення / Т.І. Тамашэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2003. – 137 с.
 26. Чернявская, В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : Учебное пособие / В.Е. Чернявская. – М., 2006.
 27. Чудинов, А.П. Политическая лингвистика : Учебное пособие / А.П. Чудинов. – М., 2008.
 28. Юрэвіч, А.К. Стылістыка беларускай мовы / А.К. Юрэвіч. – Мінск : Вышэйшая школа, 1983. – 181 с.
 29. Язык делового общения / Белорус. агентство науч.-техн. и дел. информ. – Гомель, 1994. – 99 с.
 30. Янкоўскі, Ф.М. Пытанні культуры мовы. – Мінск, 1961.